

De Friese Utopie

De Friese

UTOPIE

Noordboek

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van
Provincie Fryslân, FLMD, Douwe Kalma Stichting, Feitsma Fûns

© 2019 Noordboek

Omslagontwerp en boekverzorging Barbara Jonkers
Druk Bariet

Dit boek verschijnt zowel in de Friese als de Nederlandse taal.
Vertalingen Geart Tigchelaar

ISBN 978 90 5615 522 3
NUR 900

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of
op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk,
Nederland – info@noordboek.nl

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

- 8 **Lútsen Kooistra**
Inleiding

BESTUUR

- 14 **Johanneke Liemburg**
Fryslân 2030: baanbrekend in Nederland
- 28 **Marijn Molema**
De zes Frieslanden: groeien in
sub-regionale samenwerking

LEEFOMGEVING

- 42 **Cees Buisman**
Fryslân gelukkig, gezond en gifvrij
- 57 **Houkje Rijpstra**
De economie van het gezonde verstand
- 77 **Jan Douwe van der Ploeg**
Terugblikken vanuit 2030 en verder:
de Friese landbouw na de grote kentering
- 95 **Theunis Piersma**
Waar wachten wij op?
Oude argumenten voor nieuw boeren

106 **Dirk Strijker en Richard Rijns**
Het Friese platteland in 2030

CULTUUR EN TAAL

120 **Abe de Vries**
De emancipatie is niet voltooid
Friese identiteit in 2030

140 **Folkert de Jong**
Fries in 2030: een gunstige wending voltooid

159 **Hinne Wagenaar**
Venetië en Fryslân
Dromen over taal, cultuur en kerk

184 **Bert Looper**
Erfgoed als medespeler
Over de toekomst van het Friese verleden

INLEIDING

Lútsen Kooistra

Hoe ziet Fryslân er uit in 2030? Elf mensen met een duidelijke (utopische) visie spreken zich daarover uit in deze bundel. De bijdragen gaan over allerlei thema's, van het Friese erfgoed tot Fryslân vrij van gif.

Tussen de bijdragen lopen een paar rode draden. De dikste rode draad is die van 'terug naar de basis' – de inwoners van Fryslân – voor een ander beleid en bestuur. Politieke partijen en sommige instituties hebben hun tijd gehad. Burgers zijn onzeker, missen visie en hebben het vertrouwen in de politiek en in instituties verloren. Johanneke Liemburg gebruikt zelfs het woord politieke crisis. Abe de Vries ziet mogelijkheden om van onder op de Friese cultuur en identiteit te versterken. Mensen kunnen bij elkaar komen in verenigings- en dorpsverband om eigen vormen voor beleid en bestuur te vinden. Overheden moeten zorgen voor de randvoorwaarden. De Vries heeft niet veel vertrouwen in landelijk en provinciaal (taal- en cultuur)beleid en vindt dat het stimuleren van het doen en laten op dorpsniveau het vanzelfsprekend maakt dat het Fries meer wordt gebezigd en meer status krijgt.

Marijn Molema bepleit ook nieuwe vormen van economisch stimuleringsbeleid, dichtbij mensen en bedrijven. Er moeten zes sub-regio's komen die lokaal en regionaal economisch beleid kunnen voeren dat past bij de mensen in de regio, bij het landschap en bij het zelfbewustzijn. De taak van de provincie kan dan kleiner worden. En, wie weet, wordt het noordelijk landsdeel zichtbaar aan de horizon. En waarom dan ook niet samenwerking in een euregio met Duitsland?

Een andere rode draad is die van de economie en landbouw op het platteland. Hoe zien die er straks uit? Dirk Strijker en Richard Rijnks stellen vast dat het traditionele dorp er niet meer is. Nogal wat mensen in de dorpen hebben hun werk elders in de provincie. Het dorp is niet langer autonoom. Mensen, ook schoolkinderen, moeten het dorp uit om gebruik te kunnen maken van voorzieningen. Gelukkig zijn er sociale patronen die aan de gemeenschap bijdragen. Maar het blijft gelden dat voor groepen mensen de kwaliteit van wonen en leven in het dorp er niet beter op wordt.

De landbouw krijgt veel aandacht van de provinciale politiek, meer dan mag worden verwacht op grond van de bijdrage van de landbouw aan de economie in Fryslân. Die is nog geen vijf procent. De betekenis van de landbouw is echter groter, denk aan de zuivel- en agro-industrie in Fryslân. Zonder de koeien in Fryslân zou die industrie van nu er niet zijn op de huidige schaal. Tegelijkertijd moet er rekening mee worden gehouden dat het aantal boeren in Fryslân blijft dalen: geen opvolging, te grote financiële risico's of als effect van het beleid van de (rijks) overheid. De toekomst van het Friese platteland is redelijk ongewis. De veranderingen gaan langzaam.

Cees Buisman geeft een bijdrage aan de oplossing voor de ongewisheid over de toekomst van het platteland. Hij is een 'migrant' in Fryslân: vanuit Amsterdam naar Harich. De lucht is daar schoner en de mensen plezieriger. Waarom komen er niet meer mensen naar het platteland van Fryslân? Er zijn banen, ook hoogwaardige, maar de mensen komen er maar niet op af. Het imago van Fryslân is kennelijk te slecht. Het verlies aan Friezen met een hoge opleiding komt daar nog bij. De beroepsbevolking neemt wel drie keer sneller af dan het gemiddelde in ons land. Buisman geeft suggesties om het tij te keren: het bevorderen van creatieve kleinschaligheid, niet nog meer schaalvergroting in de landbouw en het openbaar bestuur. En hij zegt

meer. Fryslân moet gezonder worden. Nu al zijn er in Fryslân minder chronisch zieken en is het medicijngebruik lager dan in de rest van Nederland. Buisman heeft een actieplan om het nog beter te doen: het gif de wereld uit, te beginnen in Fryslân. Dat helpt om mensen voor Fryslân te behouden en om mensen hier naar toe te lokken. Een utopie? Nee, er zijn genoeg mogelijkheden voor de politiek, het bestuur en individuele mensen.

Circulaire economie sluit aan bij dit verhaal. Het gaat daarin om maximalisatie van het hergebruik en minimalisatie van de waardevermindering van producten. Houkje Rijpstra laat, in aansluiting bij Buisman, zien hoe noodzakelijk deze visie op economie is. Op wereldschaal en ook in Fryslân. En het begin is er. Zo'n twintig Friese ondernemers hebben hun verantwoordelijkheid genomen om de omslag in denken te bevorderen. En het werkt. Het denken in termen van duurzaamheid kwam op omstreeks de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 en het begrip kwam in 2019 voor in collegeprogramma's.

De volgende rode draad is die van het landbouwbeleid en van het gebruikelijke boeren. Dat het anders moet, is zo langzamerhand iedereen duidelijk. Jan Douwe van der Ploeg en Theunis Piersma schrijven op eigen wijze over de noodzakelijke grote veranderingen die moeten komen. Het gebruikelijke beleid en de gebruikelijke bedrijfsvoering zijn vastgelopen. Dat beleid en die praktijk leiden tot grote ecologische en andere problemen. We zien het aan het platteland dat industrieterrein is geworden en we horen het aan de stilte in de lucht omdat de weidevogels verdwijnen. Maar de kentering is aanstaande, meent Van der Ploeg, en Piersma schrijft: waar wachten we op? Beiden maken duidelijk hoe de rationaliteit van de sector leidt tot een logica die doodloopt. Een andere visie, die van het gezonde verstand, leidt tot een nieuwe rationaliteit met een andere, eigen logica. Die wijst als vanzelfsprekend de weg. Het Friese

landschap verandert: minder Engels raaigras en meer kruiden in de weiden. Wetterskip Fryslân voert een nieuw beleid: water vasthouden in plaats van het weg te malen. Mest is geen vies woord meer: de uitgebroeide, droge mest wordt de rijkdom van de boerenbedrijfsvoering. De burger en de boer staan niet meer tegenover elkaar. Fryslân na de kentering is een voorbeeld en inspiratiebron, ver over de grens. Het symbool van de nieuwe werkelijkheid is de hop, een vogel die sinds 1971 niet meer in Fryslân is gezien, maar zeker terugkomt als de mestvaalt er weer is.

Een andere rode draad is die van het Fries als taal, erfgoed, cultuur en identiteit. Hoe staat het daarmee, de komende jaren? Folkert de Jong geeft cijfers over de positie van het Fries. Er zijn grote zorgen, maar er is ook reden tot hoop, als er verstandig beleid wordt gevoerd. Waartoe dat kan leiden blijkt uit een ‘verslag’ van een bijeenkomst ter gelegenheid van dertig jaar Friese gezondheidsverzekering. Ook hier blijkt dat dingen niet kunnen worden bedacht als er geen overtuiging, geen visie is.

Bert Looper benoemt onder meer de spanning tussen cultuur in Fryslân en Friese cultuur. Die wordt nu door de politiek opgelost door de Friese cultuur te benoemen als onderdeel van de cultuur van Fryslân. En cultuur wordt afgerekend op rendement. Wat dreigt daardoor verloren te gaan?

Hinne Wagenaar vraagt zich af wat de kerk in Fryslân eigenlijk gedaan heeft met het Fries. Het beeld is niet positief. De bijbel is eeuwenlang vertaald in allerlei talen, het heeft eeuwen geduurd voordat er een Friese vertaling kwam. Voor de komende tijd is er niet veel te verwachten van het Fries en de kerken. Dat komt mede omdat de meeste kerkelijke groeperingen het moeilijk hebben met zichzelf sinds zo veel mensen zijn weggelopen. Wagenaar wil de kerken door de week open voor mensen die met de ziel onder de arm lopen. En voor mensen om zich te kunnen

uitspreken. Om tot rust te komen, voor een ontmoeting of om bezig te zijn met dingen die in de samenleving spelen. De kerken in Fryslân als pleisterplaatsen en als levende monumenten, open naar de gemeenschap van Fryslân. Dat is een wenkend perspectief.

Elf auteurs schrijven vanuit een visie over de toekomst van Fryslân, ieder in eigen stijl. Wat hen bindt is betrokkenheid bij mensen, bij het landschap, bij werk, bij taal en bij cultuur. Wat hen ook bindt is verlangen. Niet romantisch of sentimenteel, maar een realistisch verlangen; de bijdragen leveren een concrete agenda op voor het goede leven in Fryslân.

BESTUUR

Fryslân 2030: baanbrekend in Nederland

Misschien valt binnen tien jaar de Europese Unie uit elkaar. Of moeten we verhuizen, omdat het klimaat veel sneller verandert dan we dachten. Of worden we gehackt en breekt er een Derde Wereldoorlog uit als gevolg van gewijzigde machtsverhoudingen, wie zal het zeggen? We leven in veranderende tijden. Maar bij gelijkblijvende omstandigheden zal de provincie Fryslân in 2030 als bestuurlijke eenheid nog bestaan. Ook al heeft ze haar eigen positie behoorlijk verzwakt door steeds grotere gemeenten te laten ontstaan die hun eigen boontjes willen doppen, de provincie is nu eenmaal een sterk merk. Bestuurskundige Klaartje Peters concludeerde in 2007 in haar boek *Het opgeblazen bestuur* dat de provincies om te kunnen overleven in de jaren negentig van de vorige eeuw een strategie van gewichtigdoenerij hebben ingezet, die niet helemaal heeft gewerkt. De inwoners zijn matig geïnteresseerd, de opkomstcijfers bij de verkiezingen voor Provinciale Staten halen landelijk zelden meer de vijftig

procent, in Fryslân zit het gemiddelde er net boven. Maar is dat erg? De provincies zijn er nog steeds.

Het idee over Fryslân is meer nog dan dat over andere provincies gebaseerd op beelden uit het verleden. Het Friese zelfbewustzijn gaat terug naar de middeleeuwen en rust op drie pijlers die andere provincies missen: de Friese vrijheid, het Friese recht en de Friese taal. In Noordwest-Fryslân zijn archeologische vondsten gedaan die kunnen wijzen op het bestaan van een Fries koninkrijk, maar het bewijs is niet geleverd. Nog niet, want met nieuwe technieken wordt onze kennis van het verleden voortdurend opgefrist. Voorlopig is de periode van de Friese vrijheid (1250-1498) voor de beeldvorming de belangrijkste geweest uit de Friese geschiedenis. Het was ook de bloeitijd van de Friese taal. Achteraf is moeilijk te beoordelen of de Friezen toen beter af waren met die tegen de tijdgeest ingaande dwarsheid. In gebieden met een meer centraal gezag gingen mensen langzaam wennen aan ambtelijke organisaties en aan het betalen van belasting, waarmee investeringen werden gedaan die leidden tot meer welvaart. Uiteindelijk ontkwamen ook de Friezen daar niet aan.

Voor de tijd van de Friese vrijheid bevond Fryslân zich in de invloedssfeer van de Franken en het grote Roomse Rijk van Karel de Grote. Na diens dood in 814 viel dat rijk vrij snel uiteen en begon een periode van monniken, ridders en graven. In 1165 werd het gezag over Fryslân verdeeld tussen de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland. Maar Fryslân was ver. De bisschop liet al snel niets meer van zich horen; de graaf kwam in 1233 voor het laatst deze kant op. Toen begon de Friese vrijheid, die dus niet zozeer bevochten is als wel moest worden verdedigd tegen pogingen van de graven van Holland om hier voet aan de grond te krijgen. Die mislukten keer op keer, voor het laatst in 1345. De overwinning op de Hollandse graaf Willem IV in de *Slag bij*

Stavoren wordt sinds 1945 jaarlijks door Friese bewegers herdacht als de *Slach by Warns*.

Dat het Oudfriese Recht zo belangrijk werd, zou wel eens te maken kunnen hebben met het zwakke overheidsgezag, denkt Oebele Vries, specialist in het Oudfries en de middeleeuwse geschiedenis. Het vacuüm als gevolg van het ontbreken van centraal gezag werd opgevuld door zogenoemde landsgemeenten, corporaties van adellijke (hoofdelingen) en niet-adellijke grondbezitters (eigen-erfden). Als ze voldoende bezit hadden, mochten ze meedoen met het kiezen van rechters-bestuurders, de grietmannen. De lokale bijeenkomsten waar recht werd gesproken, werden ‘dingen’ genoemd. De landsgemeenten vormden enige tijd een losse confederatie, het Verbond van de Opstalsboom. De naam verwijst naar een kleine heuvel bij Aurich in Oost-Friesland, waar onder zeven bomen jaarlijks op de dinsdag na Pinksteren werd vergaderd, voor het laatst in 1327. De aanwezigen zouden elkaar begroet hebben met de heilwens *Eala frya Fresena!*.

Zo nu en dan wordt met weemoed aan dat verleden teruggedacht en wordt het groter gemaakt dan het was. Het in 1925 opgerichte samenwerkingsverband van vertegenwoordigers van de Friese beweging heette *De Upstalbeam*, naar de Opstalsboom. Het bestond tot het voorjaar van 1933 en streefde naar samenwerking met de Friezen in Duitsland en voor een betere plaats van de Friese taal in het onderwijs. Het orgaan dat de minister van Binnenlandse Zaken en Gedeputeerde Staten van Fryslân sinds 2014 adviseert over de gelijke behandeling van de Friese en de Nederlandse taal heet *Dingtiid*, naar de lokale rechtszittingen uit de middeleeuwen. De Friese vrijheid had een minder mooie achterkant. Strijd om de macht en de opkomst van de steden leidden tot conflicten tussen hoofdelingengeslachten die bekend zijn geworden als de strijd tussen de *Schieringers* en de *Vetkopers*. Aan het einde van de vijftiende eeuw kregen deze